

specialized publication on peasant-related topics in Ukraine. Launched in 2001 with the organizational support of the Research Institute of the Peasantry and the Scientific Society of Historians-Agrarians, the collection of scientific works became a platform for scientific discussions of the scientific community on agrarian issues. The 19th issue of the scientific journal featured prominence in the period of the Ukrainian Revolution of 1917-1921.

Taking into consideration the stated purpose of the published publication is an analysis of the modern Ukrainian researchers of the time of Hetman P. Skoropadsky and the Directory of the Ukrainian People's Republic on the pages of the scientific journal *Ukrainian Peasant*.

Thus, during the years 2001–2017, «Ukrainian peasant» remains a valuable scientific publication, on the pages of which a significant place is given to the consideration of the issues of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 and, in particular, its separate periods – the days of Hetman P. Skoropadsky and Directorate of the UNR. Based on the elaborated historiographic sources, we can state that the bulk of scientific research is devoted to the agrarian legislation of national governments during the period 1917–1921, the reaction of the peasantry to the implementation of land reforms. Students of Kornovenko S.V., Kovaleva N.A. are especially profound. Most of the materials processed substantially supplements and specifies the course of revolutionary events in the Ukrainian village in 1917–1921. It allows us to understand the peasant psychology of that time.

Key words: «Ukrainian peasant», hetmanate P. Skoropadsky, Directory, peasantry, modern historiography.

УДК 930(477) «1953/1964»

DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-95-100

О. О. Карасевич

завідувач навчально-методичної лабораторії з національно-патріотичним виховним спрямуванням «Відродження нації» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В 1953 – 1964 РР. У ПУБЛІКАЦІЯХ ЧАСІВ «ЗАСТОЮ»

Проаналізовано особливості радянського історіописання функціонування сільського господарства України та життя її селянства другої половини 1960-х – першої половини 1980-х років. Тогочасні дослідження, що висвітлено в історіографії означеного періоду, попри урахування аспекту заангажованості та ідеологічної упередженості, все ж були й залишаються чинником історіографічного процесу своєї доби. У поєднанні з новітніми дослідженнями це відкриває перспективи об'єктивно із суто наукових позицій проаналізувати проблеми матеріального забезпечення життєдіяльності українського сільського господарства доби «відлиги».

Ключові слова: селянство, історіографія, науково-технічна революція, матеріальне забезпечення, сільське господарство, «відлига», «застій».

Постановка проблеми. Аналіз історіографії означеного періоду проливає світло на цілий ряд проблем, пов'язаних із адекватним трактуванням імпульсів та розвитку аграрного сектору економіки України означеного періоду. Окрім того, окреслення особливостей розвитку наукової думки з історії українського села періоду «застою» є актуальним для дослідження рівня і можливостей прогресу наукового пізнання в умовах панування марксистської методології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній історіографії відчувається суттєвий інтерес до історіографії з історії українського села радянського часу. Проте основна маса публікацій присвячена історичній думці пізнішого періоду історіописання, у них здебільшого висвітлено відхід від тоталітарної методологічної моделі пізнання. Про це свідчить, зокрема, фрагментарність висвітлення проблеми в історіографії часів «застою». Певною мірою цю лакуну ліквідували дослідження І. Романюка [1], М. Вайнера [2], О. Нікілева [3], О. Заболотної [4], Л. Ковпак [5] та ряду інших дослідників. На окрему увагу заслуговують також змістовні монографії В. Литвина [6], В. Михайлюка [7] та В. Барана [8].

Автор ставить за мету на основі всебічного огляду історіографічної думки періоду «застою» дослідити ступінь висвітлення комплексу факторів, що зумовили та супроводжували суттєві зрушення розвитку матеріально-технічного забезпечення сільського господарства України.

Виклад основного матеріалу. Характерною особливістю історіографії «брежнєвського періоду» було наслідування ідеологічним орієнтирам попередників. Це виявилось, наприклад, у тлумаченні науково-технічної революції. Праці західних дослідників залишались об'єктом критики радянських істориків, для яких науково-технічна революція мала сенс в ефективному розвитку лише в умовах соціалізму.

Навіть за таких умов інтерес до здобутків закордонної історіографії з боку радянських істориків залишався помітним. Про це свідчить збільшення чисельності праць, в яких особливе місце присвячувалось огляду «буржуазних економічних теорій». Наприклад, у 1966 р. побачив світ спеціальний довідник «Апологетические теории и их критика в марксистско-ленинской литературе. Указатель книжной и журнальной литературы за 1956 – 1964 гг.» [9]. У ньому було проаналізовано праці закордонних і радянських дослідників із перспектив соціально-економічного розвитку СРСР і Заходу, порівняння «капіталістичного духу» з ідеями колективізму. Бібліографічний опис роботи показує, що більшість використаних позицій літератури була закордонною, тоді як менша частина належала радянським політикам, вченим і публіцистам.

Загальне враження від довідника дає підстави припустити, що в період «хрущовської відлиги» радянська наука, крім ідеологічної публіцистики, розпочинає залучати до свого обігу й дослідження політико-економічного характеру. Протистояння двох протилежних систем (соціалістичної й капіталістичної) щодо істинного трактування науково-технічної революції поширювалось і стало з часом охоплювати практично всі наукові сфери. Поступово в середовищі радянських вчених формується реакція на праці західних опонентів, які мали теоретичне осмислення, конкретні розрахунки, практичне підґрунтя за умов стрімкого розвитку НТР. Такі обставини все ж сприятливо позначились на підвищенні рівня наукової школи в Радянському Союзі. Дотримання вченими позицій марксистської методології й схвальні підписування за кожної нагоди під союзними директивами, однак, не заважало накопиченню знань із проблематики.

З іншого боку, Р. Міллер визнавав, що радянська наука від її виникнення пропагує створення «культу науки», який носить суто замовний характер, помітно відособлений від життя, виробництва і реального стану речей. Яскравим прикладом такої позиції стала радянська концепція науково-технічної революції під час протистояння двополюсних систем: капіталістичної та соціалістичної [10, 50–53]. У подальшому обстоювання ідей НТР з боку радянських учених стало носити дещо поміркований характер. Щоправда, називали її «науково-технічним прогресом», адже ніяких інших революцій, окрім «Великої Жовтневої» у СРСР бути не могло.

Фактично від брежнєвських часів постала «традиція» називати період «хрущовських» реформ «завершенням побудови матеріально-технічної бази соціалізму» [11, 115]. Надалі йшлося про будівництво комунізму. Кандидати економічних наук радили розповідати в лекціях передовсім про створення матеріально-технічної бази «соціалізму в Україні» [12, 3–4]. Власне С. Кульчицький і називав період 1951 – 1958 рр. періодом «завершення будівництва соціалізму» [12, 14].

С. Кульчицький вважав, що досягнутий у період шостої п'ятирічки рівень продуктивних сил дозволив в усій широті поставити питання про створення вже впродовж найближчих десятиріч матеріально-технічної бази комунізму. Першим етапом у вирішенні цього завдання став семирічний план розвитку народного господарства на 1959 – 1965 рр. Від початку семирічки радянська держава увійшла в якісно новий етап свого розвитку – період розгортання будівництва комуністичного суспільства [12, 15].

Водночас дослідник розумів, що розвиток сільськогосподарського виробництва, на відміну від усіх інших галузей економіки, відбувався повільніше. Його валова продукція зростає лише на 10%. Контрольні цифри з приросту сільськогосподарської продукції не були виконані. Як відзначив на ХХІІІ з'їзді КПРС Л. Брежнєв, відставання сільськогосподарського виробництва помітно гальмувало просування вперед, негативно позначилось на темпах зростання легкої й харчової промисловості, не дало можливості повністю здійснити заплановані заходи щодо підвищення життєвого рівня населення [12, 20–21].

С. Кульчицький зробив справедливий висновок, що у семирічку 1959 – 1965 рр. «темпи зростання виробництва предметів споживання ще значно відставали від темпів зростання виробництва засобів виробництва» [12, 19]. Іншими словами це означає, що забезпечення потреб громадян України, зокрема українського селянства, було нижчим, ніж забезпечення потреб важкої індустрії, а матеріальні ресурси розподілялися не на користь трудівників аграрного сектору економіки.

Окрім дослідники з «брежнєвського» періоду позитивно оцінювали реалізацію народно-господарських планів 1951 – 1958 рр. [11, 46]. Якщо в часи війни небезпека реставрації капіталізму ще тяжіла над «країною рад», то кінець 1950-х рр. давав дослідникам підстави стверджувати, що «соціалізм у Радянському Союзі переміг не тільки повністю, а й остаточно» [11, 46].

Великою заслугою вважалося переключення споживання електроенергії із задоволення побутових потреб на виробничі. Наприклад, у 1958 р. у більшості

колгоспів електроенергія вже широко застосовувалася для механізації виробничих процесів [11, 51]. Як про великий позитив мовилося стосовно реорганізації МТС і продаж техніки колгоспам. За підрахунками Т. Дерев'янікіна і С. Кульчицького, колгоспи республіки придбали в МТС понад 100 тис. тракторів, більше 40 тис. зернових комбайнів тощо [11, 52]. В. Петренко наводив цифри відповідно у 108,4 тис. тракторів і 42,7 тис. зернових комбайнів і відзначав, що «держава прискорила темпи та збільшила обсяг випуску сільськогосподарських машин для колгоспів» [13, 123].

Оцінюючи технічне забезпечення українського села у 1950-х – на початку 1960-х рр., зокрема, оцінюючи виробництво спеціальних сільськогосподарських машин, дослідники «брежнєвської» доби вказували на недоліки у цій справі в 1960 – 1963 рр., зумовлений «суб'єктивним підходом» (відома словесна конструкція у критиці Хрущова та його політики). Було зазначено, наприклад, що надто розширився випуск одних машин на шкоду іншим. На думку В. Петренка, «це призвело до того, що створилися лишки машин для вирощування і збирання кукурудзи і гороху, а також різного обладнання, що застосовувалося при безприв'язному утриманні худоби. А тим часом не повністю задовольнялися потреби колгоспів у пропасних тракторах, зернових сівалках, культиваторах для обробітку ґрунту, запасних частин не вистачало майже до всіх сільськогосподарських машин» [13, 123–124].

Учені відзначали як «величезний стрибок» у технічному оснащенні колгоспів України збільшення кількості тракторів і комбайнів за період 1951 – 1967 рр. За цей же проміжок часу вони зафіксували збільшення потужності двигунів аж у 46 разів і оптимістично заявляли: «Все це сприяло докорінній зміні характеру праці в колгоспному виробництві: всюди поступово витіснялась ручна паця і на зміну їй приходила машина» [13, 125–126]. Позитивно радянські дослідники оцінили й те, що упродовж 1951 – 1965 рр. у 7,5 разів збільшилася кількість добрив, які вносилися на колгоспні поля із розрахунку на один гектар [13, 126].

Буквально за два роки (1953 – 1955 рр.) дослідники помітили різку відмінність у матеріально-технічному забезпеченні тваринницької галузі Української РСР. Завдяки механізації, на думку В. Петренка, було вивільнено велику кількість людей від важкої роботи по доїнню і напуванню корів, перевезенню кормів тощо. У 1964 р. повністю завершилася комплексна механізація тваринницької галузі «чималої кількості колгоспів», особливо поблизу міст [13, 129].

Водночас було зазначено, що техніку на тваринницьких фермах використовують некваліфіковано. Негативним прикладом цього вважалося використання у 1964 р. у колгоспах Черкаської області 497 доїльних установок із наявних 1342. Вочевидь це неабияк гостро і вкотре ставило перед партією завдання підготовки кваліфікованих кадрів для тваринницької галузі республіки. Забезпечення виробництва кваліфікованими кадрами стало однією із постійних задач, яку вирішував радянський уряд [14, 5]. В. Петренко підрахував, що на кінець епохи М. Хрущова, зважаючи на некомпетентне використання доїльних апаратів колгоспи втрачали 10% молока. Водночас він не

схильний ідеалізувати і саму техніку, вказуючи на те, що промисловість у 1962 – 1964 рр. поставляла сільському господарству 17 марок і моделей доїльних установок, в яких не було уніфіковано навіть основні деталі [13, 131].

У контексті формування кадрів спеціалістів та організаторів колгоспного виробництва А. Тюріна зосереджується на 1940 – 1950-х рр., хоча і визнає, що в обидва ці десятиліття сільське господарство вирішувало різні завдання [14, 5]. Водночас дослідниця вказує на хибну, на її думку, тезу радянської історіографії, сформовану в сталінський і частково хрущовський період про те, що успіхи і недоліки у сільськогосподарському виробництві безпосередньо залежать від діяльності виробничо-технічних кадрів та голів колективних господарств. Автор була переконана, що ефективність їхньої роботи залежно від рівня матеріально-технічного забезпечення господарств та їхньої організаційної готовності [14, 11]. Таким чином, у «брежнєвську» добу поступово відходили від політики цькування інтелігентного прошарку, звичного ще за Й. Сталіна, і намагалися виправити історіографічно викривлений образ інтелігенції, навіть для тієї її частини, яка мешкала і працювала у селі.

Важливе місце у розвитку українського суспільствознавства у його радянській інтерпретації посідає збірник наукових статей «Історія народного господарства та економічної думки Української РСР» (виходив із 1967 р.). Звісна річ, більшість положень праць дослідників із цього наукового збірника вже давно застаріла. Проте їх не можна відкидати, зважаючи на нього як на чинник історіографічного процесу своєї доби. Пропонуємо зосередитися на аналізі праць науковців вище зазначеного збірника, які у добу «застою» вивчали матеріально-технічне забезпечення аграрного сектору економіки України періоду «хрущовських» експериментів.

Висвітлення проблем матеріально-технічного забезпечення українського села колективна монографія «Історія народного господарства та економічної думки Української РСР» у період «хрущовської відлиги» носить здебільшого фрагментарний і узагальнений характер. Історіографічний огляд серії збірника дає змогу виокремити публікації істориків Г. Фтомова [15], І. Коби [16], В. Городнія [17], І. Грінку [18], Ю. Заїкіна [19] і Л. Багмута [20]. Їхні праці охоплювали такі питання: технічне переозброєння сільського господарства, історія створення системи машин для землеробства, розвиток спеціалізації тракторного та сільськогосподарського машинобудування, економічне співробітництво у розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства, розвиток тракторного парку сільського господарства в Українській РСР і радянській державі загалом.

Тематичне спрямування статей яскраво підтверджує ідеологічну монополію Комуністичної партії та керіваних нею державних органів щодо висвітлення економічного розвитку УРСР. Розкриваючи матеріально-технічні аспекти економічного життя українського села, вчені розглядали їх у контексті загальногосподарських досягнень, уникаючи зайвих деталей. Значний обсяг матеріалів, окрім побіжної статистики, насичений

цитуваннями і вказівками партії, що мали місце протягом всього правління М. Хрущова.

Відзначимо, що у публікаціях зовсім відсутня інформація про Микиту Хрущова та його політичні настанови. У період «застою» вчені взяли на озброєння возвеличення нового партійного лідера – Леоніда Брежнєва. Тому більшість досягнень приписувалася йому, а здобутки попереднього керівництва розчинялись у рішеннях партій і статистичних матеріалах. У назвах статей простежується намагання авторів уникати епоху М. Хрущова в контексті соціально-економічних перетворень у державі. Так, розвиток сільського господарства українського села в 1953 – 1964 рр. здебільшого розглянуто як складову інших періодів. В інших випадках дослідники пропонують обмежувати активну фазу хрущовських реформ кінцем 1950-х років.

Значний обсяг вищевказаних публікацій становить статистична інформація про розвиток матеріально-технічної бази українського села в 1953 – 1964 рр. Проте її детальний аналіз засвідчує використання в основному офіційної статистики з поодинокими архівними документами. Такий підхід у роботі істориків негативно відображався на фаховій компетентності і, зокрема, об'єктивній роботі з джерелами. У дослідженнях дедалі частіше рясніли цитування праць В. Леніна і «нового вождя» М. Брежнєва, зрідка посилаючись на визнаних учених.

Збільшення машинно-тракторного парку в другій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр. автори зазначених статей пояснювали тривіальною необхідністю скорочення затрат ручної праці, що ніби у сільському господарстві наближувало її до індустріальної [15, 20]. Робота зі створення першої системи машин (у 1954 р.), в якій 60% від усіх запланованих видів машин і пристосувань належало створити заново, на думку І. Коби, дозволила визначити специфічні вимоги механізації сільського господарства різних зон України [16, 15]. По суті йшлося про методи «проб і помилок».

Незважаючи на свою деструктивну суть, ці методи мали подекуди непоганий економічний ефект. У колгоспах республіки інтенсивно зростала кількість сівалок, культиваторів, лушпильників, плоскорізів [15, 21; 16, 15]. У 1958 р., як зазначалося в одній із статей, більшість колгоспів УРСР (96%) придбала велику кількість техніки (з реорганізованих машинно-тракторних станцій): 100 тис. тракторів, 34 тис. зернових комбайнів, 118 тис. сівалок. На постійну роботу в колгоспи перейшло понад 300 тис. трактористів, комбайнерів та інших механізаторів [17, 27].

Цікаво, що дослідники відзначали про деякі перешкоди механізації сільськогосподарського виробництва. Г. Фтомов склав таблицю, згідно з якою були подані найбільш трудомісткі види робіт у землеробстві, повна механізація яких залишалася гострою проблемою [15, 21-22]. Серед причин повільної механізації він назвав недостатнє забезпечення колгоспів і радгоспів сільськогосподарською технікою, повну відсутність тих чи інших складних технологічних операцій і недоліки у використанні наявної техніки [15, 22]. Наприклад, одним із недоліків упровадження техніки у багатьох колгоспах і радгоспах була відсутність комплексного підходу до механізації тваринницьких ферм. Часткова

механізація, за якої окремі технологічні процеси продовжували виконувати кінно-ручним або ручним способом, ясна річ, не могла дати належного економічного ефекту. Часткова механізація була породжена недостатньою спеціалізацією виробництва, а ще тим, що машини і механізми для механізації тваринницьких ферм постачалися не в комплексі, а розрізнено. Схоже, що це дослідники народного господарства усвідомлювали чітко.

Втім, значним недоліком їхніх робіт було замовчування більш очевидних системних проблем матеріально-технічного забезпечення українського села. Фактично нічого радянські вчені не пропонували для вирішення згаданих ними ж недоліків. Відтак їхні роботи носили констатуючий характер, в якому багато проблемних питань було упушено, а реальну картину матеріально-технічного забезпечення українського села в хрущовський період спотворено.

Вищевказаний аналіз підтверджує той факт, що колективна праця «Історія народного господарства та економічної думки Української РСР» була написана на замовлення влади. Виклад матеріалу носив одновимірний характер, де реальний стан речей в українському селі подавався лише за допомогою офіційної статистики. Мають місце в публікаціях також сфальсифіковані статистичні дані. На підтвердження цього сучасний дослідник В. Михайлюк, наприклад, вважає, що радянські дослідники 1970-х рр. перебільшували наслідки відбудови сільського господарства у 1945–1952 рр. і навіть у 1953–1959 рр. [7, 59].

Під час вивчення кадрової політики в українському селі дослідники «брежнєвського» періоду надмірну увагу приділяли прикладам самовідданої праці співробітників середньої ланки – бригадирів, завідувачів фермами, ланкових – і зосереджувалися переважно на важливості у виробничому процесі виконавчої дисципліни й авторитету працівників. У цьому вони пішли не далі своїх попередників «хрущовської доби». Про таку роль сільськогосподарських кадрів тоді писали відомі двічі Герої Соціалістичної Праці Макар Посмітний (1895–1973), Федір Дубковецький (1894–1960) і Галина Буркацька (1916–2006). Життя двох останніх тісно пов'язане із серцем України – Черкащиною. На думку В. Михайлюка, і до головування М. Хрущова, і після його усунення, праці, присвячені сільськогосподарській інтелігенції та іншим кадрам в українському селі, фактично не порушували серйозних питань ролі спеціалістів у вирішенні виробничих проблем, а йшлося в них переважно «про проведення ними культурно-освітньої роботи серед хліборобів» [7, 60].

Висновки. Нова політична команда, розуміючи, що вона є продовжувачем справи «команди Хрущова», у наукових працях не могла критикувати всю радянську систему, яка здебільшого і породжувала практичні проблеми з кадрового чи то матеріального забезпечення українського села.

Матеріальне та кадрове забезпечення українського села «хрущовської доби» зображувалося істориками та суспільствознавцями другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. в контексті історико-ідеологічного опису діяльності Комуністичної партії в Радянському Союзі. Традиційно історіографія була представлена ідеологічними, історичними та економічними

текстами. М. Хрущов як головний фігурант реформ зник із поля зору дослідників. На передній план вийшов генсек Л. Брежнєв і рішення, ухвалені вже за нього. Дослідники намагалися розібратися у послідовності аграрних перетворень М. Хрущова, апелювали до здобутків, послуговувалися статистикою і змальовували тяглість і передачу аграрної політики від одної політичної команди до іншої. Однак і у «брежнєвську» добу з'являлися дослідження (В. Петренко, А. Тюріна), в яких висвітлено різні аспекти матеріально-технічного та кадрового забезпечення сільськогосподарського виробництва СРСР загалом і України, зокрема.

Список використаної літератури та джерел:

1. Романюк І. Трансформація колгоспів України у другій половині 50-х – 60-х рр. XX ст. / І. Романюк // *Український селянин*. – 2003. – Вип. 7. – С. 161–162.
2. Вайнер М. Матеріально-технічне забезпечення сільського господарства СРСР / М. Вайнер, В. Алферєв. – М.: *Издательство экономической литературы*, 1963. – 176 с.
3. Нікілев О. Вища сільськогосподарська школа України в контексті аграрної політики держав середини 1950-х – середини 1960-х рр. / О. Нікілев // *Український селянин*. – 2006. – Вип. 10. – С. 176–180.
4. Заболотна О. Проблема кадрового забезпечення сільського господарства у зв'язку зі зміцненням матеріально-технічної бази села (60-ті роки XX століття) / О. Заболотна // *Український селянин*. – 2006. – Вип. 10. – С. 366–368.
5. Ковпак Л. Соціальна політика М.С. Хрущова / Л. Ковпак // *М.С. Хрущов і Україна. Матеріали наукового семінару 14 квітня 1994 р., присвяченого 100-річчю від дня народження М.С. Хрущова*. – К.: *Інститут історії України НАН України*, 1995. – С. 87–92.
6. Литвин В. Україна у першому повоєнному десятилітті (1946–1955) / В. Литвин. – К.: Вид. дім «Лі-Терра», 2004. – 240 с.
7. Михайлюк В. *Історіографія розвитку аграрних відносин в Україні (70-ті – початок 90-х рр.)* / В. Михайлюк. – К.: *Ред.-вид. рада Укрдержагроуніверситету*, 1992. – 181 с.
8. Баран В.К. Україна 1950 – 1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи / В.К. Баран. – Львів: *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*, 1996. – 448 с.
9. *Апологетические теории и их критика в марксистско-ленинской литературе. Указатель книжной и журнальной литературы за 1956 – 1964 гг.* – М.: *Фунд. библ-ка обществ. наук им. В.П. Волгина АН СССР*, 1966. – 168 с.
10. Ольсевич Ю.Я. *Фактор науки в экономике социализма: ответ «советологам»*. – М.: *Наука*, 1987. – 112 с.
11. Дерев'янкін Т. Економічний розвиток Радянської України. 1917–1970 / Т. Дерев'янкін, С. Кульчицький. – К.: *Наукова думка*, 1970. – 116 с. (*Інститут економіки Академії наук Української РСР*)
12. Кульчицький С. *Народне господарство України за роки радянської влади і перспективи його розвитку в новій п'ятирічці* / С. Кульчицький. – К.: *Тов-во «Знання» Української РСР*, 1967. – 28 с. (*На допомогу лектору*)
13. Петренко В. *Село на шляхах піднесення. Зміни в складі, умовах праці і життя колгоспного селянства Української РСР (1951–1969)* / В. Петренко – К.: *Наукова думка*, 1970. – 348 с.
14. Тюріна А. *Формирование кадров специалистов и организаторов колхозного производства 1946–1958 гг.* / А. Тюріна – М.: *Издательство «Наука»*, 1973. – 307 с.
15. Фтомов Г. *Технічне переозброєння сільського господарства УРСР (1960–1970 рр.)* / Г. Фтомов // *Історія народного господарства та економічної думки Української РСР*. – 1974. – Вип. 8. – С. 20–26.

16. Коба І. З історії створення системи машин для землеробства СРСР / І. Коба // *Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. – 1976. – Вип. 10. – С. 13–18.*
17. Городній В. Досягнення сільського господарства Української РСР (1917-1977 рр.) / В. Городній // *Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. – 1977. – Вип. 11. – С. 23–30.*
18. Грінку І. Співробітництво Української РСР та Молдавської РСР у розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства (1961-1975 рр.) / І. Грінку // *Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. – 1982. – Вип. 16. – С. 21–25.*
19. Заїкін Ю. Співробітництво Української РСР і Білоруської РСР по зміцненню матеріально-технічної бази сільського господарства в період розвинутого соціалізму / Ю. Заїкін // *Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. – 1984. – Вип. 18. – С. 10–15.*
20. Багмут Л. Розвиток тракторного парку сільського господарства Української РСР у 1960-1980 рр. / Л. Багмут // *Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. – 1985. – Вип. 19. – С. 8–15.*

References:

- Romanyuk I. (2003). Transformation of Ukrainian collective farms in the second half of the 1950's and 60's. *Ukrainskyi selianyn (Ukrainian peasant)*. Vip. 7. 161-162 (in Ukr.)
- Vainer M., Alferev V. (1963). *Material and technical supply of agriculture in the USSR*. M.: Publishing house of economic literature (in Russ.)
- Nykilev O. (2006). Higher Agricultural School of Ukraine in the Context of the Agrarian Policy of the States of the Mid-1950s – the Mid-1960s. *Ukrainskyi selianyn (Ukrainian Peasant)*. Vip. 10. 176-180 (in Ukr.)
- Zabolotna O. (2006). The problem of personnel provision of agriculture in connection with the strengthening of the material and technical base of the village (60th years of the XX century). *Ukrainskyi selianyn (Ukrainian Peasant)*. Vip. 10. 366-368 (in Ukr.)
- Kovpak L. (1995). Social policy of MS Khrushchev. *M.S. Khrushchov i Ukraina. Materialy naukovoho seminaru 14 kvitnia 1994 r., prysviachenoho 100-richchiu vid dnia narodzhennia M.S. Khrushchova (M.S. Khrushchev and Ukraine. Materials of the scientific seminar on April 14, 1994, devoted to the 100th anniversary of the birth of M.S. Khrushchev)*. K.: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. 87-92 (in Ukr.)
- Lytvyn V. (2004). *Ukraine in the first post-war decade (1946–1955)*. K.: View. House “Li-Terra” (in Ukr.)
- Mikhailuk V. (1992). *Historiography of the development of agrarian relations in Ukraine (70s – early 90s)*. K.: Rev. Council of UkrStateGroup University (in Ukr.)
- Baran V.K. (1996). *Ukraine 1950 – 1960s: evolution of the totalitarian system*. Lviv: Ukrainian Institute of Ukrainian Studies I. Krypiakevych NAS of Ukraine (in Ukr.)
- Apologetic theories and their criticism in the Marxist-Leninist literature. Index of books and magazines for the period from 1956 to 1964 (1966)*. M.: Fund. bible of societies. Sciences them. V.P. Volgin of the USSR Academy of Sciences (in Russ.)
- Olsevich Yu.Ya. (1987). *The factor of science in the economy of socialism: the answer to “Sovietologists”*. M.: Science (in Russ.)
- Derevyankin T. (1970). *Economic Development of Soviet Ukraine. 1917-1970*. K.: Scientific Opinion (Institute of Economics of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR) (in Ukr.)
- Kulchitsky S. (1967). *National economy of Ukraine during the years of Soviet power and prospects of its development in the new five-year plan*. K.: “Knowledge” of the Ukrainian SSR (To help the lecturer) (in Ukr.)
- Petrenko V. (1970). *Village on the paths of ascension. Changes in composition, working conditions and life of the*

collective farm peasantry of the Ukrainian SSR (1951–1969). K.: Scientific thought (in Ukr.)

- Tyurina A. (1973). *Formation of cadres of specialists and organizers of collective farm production 1946–1958*. M.: Publishing House “Nauka” (in Russ.)
- Fltomov G. (1974). Technical re-equipment of agriculture of the USSR (1960-1970 gg.). *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainskoi RSR (History of the national economy and economic thought of the Ukrainian SSR)*. Vip. 8. 20-26 (in Ukr.)
- Koba I. (1976). From the history of the creation of a system of agricultural machinery for the USSR. *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainskoi RSR (History of the national economy and economic thought of the Ukrainian SSR)*. Vip. 10. 13-18 (in Ukr.)
- Gorodny V. (1977). Achievements of agriculture of the Ukrainian SSR (1917-1977). *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainskoi RSR (History of the national economy and economic thought of the Ukrainian SSR)*. Vip. 11. 23-30 (in Ukr.)
- Grinke I. (1982). Cooperation between the Ukrainian SSR and the Moldavian SSR in the development of the material and technical base of agriculture (1961–1975). *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainskoi RSR (History of the national economy and economic thought of the Ukrainian SSR)*. Vip. 16. 21-25 (in Ukr.)
- Zaikin Y. (1984). Collaboration between the Ukrainian SSR and the Belarusian SSR on strengthening the material and technical base of agriculture in the period of developed socialism. *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainskoi RSR (History of the national economy and economic thought of the Ukrainian SSR)*. Vip. 18. 10-15 (in Ukr.)
- Bagmat L. (1985). Development of the tractor park of agriculture of the Ukrainian SSR in 1960–1980. *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainskoi RSR (History of the national economy and economic thought of the Ukrainian SSR)*. Vip. 19. 8-15 (in Ukr.)

O. Karasevych

THE MATERIAL PROVIDING OF AGRICULTURE OF UKRAINE IN 1953 - 1964. IN PUBLICATIONS OF TIMES OF «STAGNATION»

The outline of the peculiarities of the development of scientific thought in the field of the history of the Ukrainian village during the «stagnation» period is relevant for the study of the level and possibilities for the progress of scientific knowledge under the conditions of the rule of the Marxist methodology. The article analyzes the peculiarities of the Soviet history of describing the functioning of agriculture in Ukraine and the life of its peasantry in the second half of the 1960s – the first half of the 1980s.

It is noted that the characteristic feature of the historiography of the ‘Brezhnev period’ was the imitation of the ideological orientations of the predecessors, manifested in the interpretation of the scientific and technological revolution. The works of Western researchers remained the object of criticism of Soviet historians, for whom the scientific and technological revolution was meaningful in effective development only under conditions of socialism.

It is stressed that actually from the ‘Brezhnev period’ there was a «tradition» to call the period of «Khrushchev» reforms «the completion of the construction of the material and technical base of socialism». Later, it was discussed, finally, about the construction of communism, as such. The thematic direction of research clearly confirms the ideological monopoly of the Communist Party and its government bodies to highlight the economic development of the Ukrainian SSR. By expounding the material and technical aspects of the economic life of the Ukrainian village, scientists considered them according to the general economic achievements, avoiding unnecessary details.

It was concluded that the contemporary research, which was uncovered in the historiography of that period, despite the consideration of the aspect of engagement and ideological bias, was still and continues to be a factor in the historiographical process of its time. In the combination with the latest research, this fact opens up the prospects objectively, from purely scientific positions to analyze the problems of material life support of Ukrainian agriculture during the «thaw» period.

Key words: *peasantry, historiography, scientific and technical revolution, material support, agriculture, «thaw», «stagnation».*

УДК 94(477)«1917/1921»: 323.27 (=162.1:=161.2)
DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-100-107

Адам Свйонтек

*кандидат історичних наук, доцент кафедри загальної
новітньої історії в Інституті історії Ягеллонського
університету у Кракові (Польща)*

ПОЛЯКИ ТА РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ В УКРАЇНІ В 1917-1921 РОКАХ: НАРИС ІСТОРІЇ ДИСКУРСУ

Статтю присвячено дослідженню значення польської літератури, культури або взагалі так званої колективної пам'яті для України в 1917–1921 рр. Узагалено дискурс, що розглядав цей предмет, що має довгу 100-річну історію.

Ключові слова: *історіографія, автобіографія, поляки в Україні, українська революція, більшовицька революція, прикордонні території (Кресі).*

Постановка проблеми. Українська революція 1917–1921 рр., століття якої відзначається в Україні з минулого року, як проблема дослідження посідає чільне місце в сучасній українській історіографії. Першими, хто звернув увагу світової громади на українські устремління у період змін у південно-західній прикордонній смузі Російської імперії, були передусім учасники тих подій – творці невітлених в життя українських проєктів націотворення в період 1917–1921 років. Вони друкували спогади, видавали документи та коментували політичну реальність [1, 4–5; 2, 708–709]. Дискурс «Української революції» вийшов на нову фазу, коли вона перестала бути продуктом учасників подій і стала темою дослідження, яку проводять професійні історики. Краще всього згадати тут про класичну позицію *The Ukrainian Revolution. A Study in Nationalism* пера Джона-Стивена Решетара, видану у Принстоні в 1952 р. [3]. У цій праці зроблено спробу відокремити українське питання як предмет дослідження від теми більшовицької революції, котра протягом багатьох років широко коментувалась в історіографії. Запровадження до наукового обігу терміну «українська революція», у 1920-х рр., мало конкретну мету – вийти за межі існуючих паралельно та всеж таки домінуючих наративів: «білогвардійського» і радянського. Для обох цих дискурсів історія українських національно-визвольних змагань в 1917–1921 роках була фактором, що перешкодив тодішнім прагненням як «білих», так і «червоних». Тому, поки Україна була частиною СРСР, поглиблення досліджень з «Української революції» було не можливим до повної міри. Лише в 1991 р., коли Україна отримала незалежність, цей дискурс отримав можливість більшого розвитку, а також

підтримку молодій країні, яка шукала в минулому українських земель осіб та подій, які могли б стати джерелом натхнення. Це посприяло тому, що в українській та російській історіографії минулого чверть століття з'явилися не тільки цілком відмінні оцінки революційних подій в Україні, але й загалом всієї більшовицької революції. Відмінності між цими дискурсами, за словами Миколи Вітенко, впливають з недоліків однобічного національного погляду у вивченні соціально-економічної історії [4, 45]. Це, безумовно, так, особливо при вивченні подій, що відбуваються в певному місці і часі, ми повинні одночасно бачити стільки історій, скільки у той час було важливих акторів – свідків та учасників подій.

Звернемо увагу на те, що українські землі впродовж досліджуваного періоду населяли численні етнічні групи меншин, тому їхній голос потрібно почути, щоб бути в змозі реконструювати повну картину подій в Україні на початку другого та третього десятиліть ХХ ст. Саме таким чином намагається побачити історію українських земель канадський вчений Павло-Роберт Магочій, чії роботи присвячені ситуації етнічних меншин в Україні. У своїй праці з української історії у розділі про революційні події він прив'язав цій темі главу: «*Революція та інші національності Наддніпрянської України*», в якій він описує долю українських євреїв, росіян, поляків, німців, менонітів, чехів та татар [2, 488–498]. Спробуючи створити об'єктивний опис подій, що відбуваються в певному часопросторі, варто розглянути безліч різних точок зору, навіть якщо автори деяких наративів не грали згодом важливу роль у цьому регіоні. Цікавим прикладом створення образу минулого багатокультурних місць, показуючи паралельні історії, є опублікована кілька років тому книга польського історика Анджея Хвальби «*Краків у 1939-1945 роках*» [*Kraków w latach 1939-1945*] (у другому виданні: «*Окупований Краків*» [*Okupacyjny Kraków*]) [5], присвячена історії колишньої польської столиці, а під час війни – місце штаб-квартири генерал-губернатора Ганса Франка. Згаданий автор побудував свою працю інноваційно. У розділах (III-IV) книги він описав паралельні німецькі, українські, єврейські та польські історії Кракова під час Другої світової війни, а потім написав окрему главу про вхід Червоної армії до міста, що сприяло конструкції визвольного міфу, поширеного за часів комунізму. Я думаю, що це також варто використати у дослідженні історії українських земель, особливо в період важливих політичних змін, побачити паралелізм історії різних етнічних груп, соціальних верств та середовищ, кожен із яких побачив і оцінив історичні події різним чином.

Мета. У цьому тексті я хотів би показати, наскільки важливими для польської літератури, культури або взагалі так званої колективної пам'яті мали для України трагічні події 1917-1921 рр., адже ми можемо говорити узагалено про весь дискурс, що розглядав цей предмет, що має довгу 100-річну історію. Звичайно, польська точка зору є ще однією з можливих перспектив. Своєю чергою, ми повинні розширити свій кругозір у вивченні революційного періоду на українських землях. Наприклад, досвід євреїв (як тих, котрі постраждали від революції, так і тих, хто приєднався до її лав). Тим часом голос поляків, що населяли тогочасну Україну, є ваговим, оскільки завдяки своїй здебільшого привілейованій суспільній